

עלילות שמשון (שופטים י"ד-ט"ו) כדרמה סטירית

מבוא

דמותו החריגה של שמשון כשופט – תוך הבלטת תכונותיו השליליות כאדם – מובאת, בפירוט זה או אחר, בכמה כינוסים של מאמרי חז"ל:

על המשנה "שמשון הלך אחר עיניו; לפיכך נקרו הפלשתים את עיניו" - - - נאמר בגמרא (סוטה ט' ע"ב-י' ע"א):

"תנו רבנן: שמשון – בעיניו מרד - - - תחילת קלקולו – בעזה - - - לפיכך נתלו חייו בדבר טמא (=בלחי החמור) - - -

תנו רבנן: חמשה נבראו מעין דוגמה של מעלה (= בתבנית מושלמת, בדרגה שהיא למעלה מבני-אדם רגילים), וכולן לקו בהן (= באותם דברים שנתעלו בהם): שמשון בכוחו - - -

אמר רבי אלעזר: שמשון שנתגנה בה (בהליכתו לתמנה) – כתיב ביה ירידה (וירד שמשון תמנתה) - - - (י"ד, א)".

דרשות אלה, ונוספות עליהן, מצויות בירושלמי סוטה פרק ראשון הלכה ח'; והמאסף לכולן – במדבר רבה לפרשה ט', כד (מהדורת מ"א מירקין כרך ט' עמ' 195-197).¹

תאריכים: הסיפור המקראי, פרשנות, דרמה, סטירה.

מילות-מפתח: עלילות שמשון, שופטים י"ד-ט"ו, דרמה, טרילוגיה, סטירה, קריקטורה, אירוניה, הומור, שמשון הגיבור, שופט-מושיע, נזיר, נישואי-חוץ, חידה, אנרכיה.

1. חננאל מאק, "אלא משל היה" – איוב בספרות הבית השני ובעיני חז"ל", רמת גן, תשס"ה, עמ' 24. ראה שם, בהערה 35, על איחור זמנו של במדבר רבה; הנ"ל, "זמנו, מקומו ותפוצתו של מדרש במדבר רבה", תעודה, י"א (תשנ"ו), עמ' 97-98.

ברוח ביקורת זו של חז"ל – הצגתי את שמשון "הגיבור" – במאמר, שפרסמתי ב"מעלות" בשנת תשנ"א.² במתן מרכאות למושג גיבור – ביקשתי לומר: שמשון הוא היפו כו של הגיבור המקראי – ירא-האלהים, התמים, הכובש את יצרו.

בגופו של המאמר – בפירוט עלילות שמשון, טענתי, מתגלית דמותו כהיפו כו מוחלט של השופט-המושיע. שמשון – שלא כסדר הכרונולוגי³ – מוצג, במכוון, אחרון (הגרוע מכל קודמיו) – בשרשרת של שופטים 'כושלים', הבאים לאשש את התמונה הכללית: "בימים ההם אין מלך בישראל, איש הישר בעיניו יעשה" (שופטים כ"א, כה).

בניתוח העריכה המגמתית של סיפורי שמשון – הראיתי, כיצד ב'ספרה האנושית' – בין לידה ומיתה – ניסה העורך-המחבר לבאר, מה הביא להתפתחות שמשון כבן סורר ומורה ולהתנהגותו כילד מגודל, קפריזי-אגוצנטרי, פרא-אדם, עבד ליצריו, גס-רוח ורודף-נשים. שמשון צויר כאנוכי, יצרי ואימפולסיבי – "הולך אחר עיניו"; שמשון הוצג כ'ערום' – גיבורם של "בני-הקדם" הזרים; שמשון תואר, במכוון, כאחד "הנפילים" הבלתי-אהודים על המקרא.

בהיפו כו מגמתי: שמשון הוצג כמי שאינו פועל כשליח-ד' וכמי שאין לו כל עניין בהושעת עמו. רק ב'ספרה האלוהית' – כהערת העורך-המחבר: "כי מד' היא" (שם, י"ד, ד) – הופך שמשון ל'כלי' ביד ההשגחה העליונה: מעשי נקמתו האישית בפלשתים הם שמאמצים את רוח אחיו העברים להתייצב אל מול הערלים. על דרך זו נתפס שמשון כמי ששפט את ישראל.

כעבור שנים אחדות, טענתי בספרי "הדרמה במקרא"⁴, כי סיפור הולדת שמשון (פרק י"ג) ערוך כדרמה במבנה קלימטי – 'מוצג' בשתי מערכות, ואילו סיפור מות שמשון (פרק ט"ז)⁵ 'מוצג' כדרמה הרואית – אף היא בשתי מערכות.

-
2. ניסן אררט, "שמשון 'הגיבור' – קריאה על פי 'הסדר' בסיפור המקראי", **מעלות** – ביטאון ארגון המורים בביה"ס העל-יסודיים בסמינרים ובמכללות, סיון תשנ"א (יוני 1991), עמ' 64-12.
 3. כדעת חוקרים רבים. ראה יאיר זקוביץ, **חיי שמשון**, ירושלים, תשמ"ב, עמ' 217 והערה 11. יאירה אמית, **שופטים, מקרא לישראל**, ירושלים, תשנ"ט (1999), עמ' 6-9; 216.
 4. ניסן אררט, **הדרמה במקרא**, ירושלים, תשנ"ז.
 5. סיפור שמשון בעזה, שבראש פרק ט"ז (א-ג), קדם, מן הסתם, לפעילות שמשון בתמנה: "תניא רבי אומר: תחילת קלקולו – בעזה; לפיכך לקה בעזה" – (סוטה ט' ע"ב). העורך נתנו, בפתח סיפור שמשון ודלילה – כדי ליתן 'רקע' למעשה סרני פלשתים בנחל שורק.

במאמר הנוכחי אבקש להשלים ולהציג את "עלילות שמשון" (פרקים י"ד-ט"ו) – החוליה המרכזית ב"טרילוגיה" – כדרמה סטירית בארבע מערכות.

אין זה הניסיון הראשון, להציע פרשנות להבנת טקסט מקראי – על-פי שיוכו לסוגת הסטירה.⁶ עם כל הבעייתיות שבהגדרתה⁷ נראה לי, כי קריאת הכתובים לאור הגדרת הסטירה – עשויה לפתור כמה מן הקשיים שבפרטי עלילות שמשון.

הסטירה נתפשת כמעין קריקטורה מילולית, הנעה בין ציור מוסווה של הרצוי האידיאלי ובין תיאור מעוות של המצוי הראלי בחברה האנושית.

הסטירה יוצרת עולם מופך, שבו המצוי המעוות – מוצג כראוי האידיאלי.

גיבורי הסטירה הם טיפוסים סטראוטיפיים: פעמים מעוררים רחמים, ופעמים מושמים לצחוק וללעג.

בסטירה, הנזקקת להסוואה ול"תחפושת" – הכל אפשרי, והכל מותר; ופעמים מובאים הדברים עד אבסורד. מבחינה תוכנית – הסטירה מבקרת תופעות חברתיות ציבוריות או פרטיות – בהבליטה פגמים וליקויים על דרך ההגזמה והעימות, הלעג והבוז. בלעג – מבקשת הסטירה לעורר ולזעזע אמות-מידה מקובלות בחברה, אף בלא שתציע פתרון אלא על דרך הרמיזה. התחושה הקשה והכואבת של הסטיריקון – דוחפת אותו לזעזע ולהכאיב במגוון האמצעים העומדים לרשותו: למן השנינה וההומור דרך האירוניה והסרקזם – עד הגיחוך והלעג המר, ולעתים – עד השמחה לאיד והקללה הנוקבת.

הסטירה, בהגדרה מפורטת זו, עשויה להציע פתרון פרשני לקשיים ולתמיהות, ש"עלילות שמשון" מעוררים:

1. כיצד שמשון נזיר אלהים מן הבטן – כתמיהת אביו ואמו – הולך לקחת אשה מהפלים הערלים – ומתרועע עמם?
2. הכיצד אין שמשון – במסכת של מעשים – נוהג כיבוד אלמנטרי באביו ובאמו?

ראה זקוביץ, שם, עמ' 222. גרסת תרגום השבעים: וילך שמשון משם עזתה ("ז, א).

6. זאב ויסמן, **סטירה פוליטית במקרא**, ירושלים, תשנ"ו.
אדל ברלין, **אסתר, מקרא לישראל**, תל אביב – ירושלים, תשס"א.
אררט, **הדרמה במקרא**, עמ' 12-18; 160-168; 382-406.
7. **האנציקלופדיה העברית**, כ"ה, ירושלים – תל אביב תשל"ד, עמ' 702-707.
עזריאל אוכמני, **תכנים וצורות – לקסיקון מונחים ספרותיים**, ב', תל-אביב, תשל"ט, עמ' 85-87.
ברוך קורצווייל, "הערות למהות הסטירה", **במאבק על ערכי היהדות**, ירושלים, תש"ל, עמ' 68-85.
Northrop Frye, **Anatomy of Criticism – Four Essays**, Princeton, New Jersey, 1971, pp. 223-239..

3. האין מן ההגזמה בסיפור שיסוע כפיר-האריות, ומן התמיהה – בסיפור רדיית הדבש מגווית האריה?
4. ומה על ההגזמה שבסיפור לכידת שלש מאות השועלים ושילוחם בקמות הפלשתים או בסיפור הכאת אלף איש בלחי החמור?
5. כיצד גיבור ערום כשמשון נופל בפח הפיתוי של התמנית ונכשל במעשה החידה עם מרעיו הפלשתים?
6. האפשר, ששלושת אלפים איש מיהודה יראו בשמשון את 'אויב העם' ויסגירוהו לידי האויב הפלשתי?
7. מתמיהה – אם לא אירוני – אופן השימוש בביטוי בעל המשמעות הנעלה: ותצלח עליו רוח ד',⁸ המתחיל (שם, י"ט) בסיפור שיסוע הארי, (י"ד, ו') נמשך בסיפור אספקת החליפות למגידי החידה ומסתיים בסיפור הנקמה האישית בפלשתים (ט"ו, יד). מדוע נעדר הביטוי בתמונת המכה הגדולה שהייתה לפלשתים במותו (ט"ז)?
8. וכי לא אירוני הסיום: שמשון הגיבור היה ככל האדם: ויצמא מאוד – ויקרא אל ד' ויאמר: אתה נתת – -- ועתה אמות -- (ט"ו, יח)! האם זו טענה ילדותית או שקרית? (מציג עצמו כשופט-מושיע)?
- נראה לי, כי הקשיים והתמיהות שהוצגו, וקשיים נוספים, שיתגלו תוך כדי קריאת הכתובים – יתורצו ויתבהרו לאור ההנחה הפרשנית המוצעת במאמר זה:
- סיפור עלילות שמשון ערוך כדרמה סטירית:
- לפיכך, אפשר, ששמשון 'הגיבור' מוצג כקריקטורה של עצמו: פרא-אדם ובן סורר ומורה; פעמים – מעורר רחמים, ופעמים נתון לשחוק וללעג. שמשון העברי יוכל 'להתחפש' לפלשתי – נוהג ופועל על-פי אורחות הערלים. ובגופה של העלילה – הכל אפשרי, והכל מותר: שיסוע הארי, שילוח השועלים והרג האלף בלחי החמור, ואפילו האבסורדי: דבש בגווית הארי.
- ההצעה הפרשנית לראות ב"עלילות שמשון" (שופטים י"ד-ט"ו) סטירה קלסית – עשויה ליתן בידינו מפתח להבנת היצירה כולה:
- מסתבר, כי הדרמה – ברובד הנסתר – מבקשת להתמודד עם תמונת האנרכיה החברתית והדתית, המשתלטת על החברה הישראלית בסוף "תקופת השופטים":

8. וכן נאמר על שאול: שמואל אי' י', י; י"א, ו; ועל דוד: שמואל אי' ט"ז, יג.

ברור לסטיריקון, כי "מלכות האלהים" (בהנהגת שופט-מושיע) נכשלה: דמות "השופט" הולכת ומידרדרת מדור לדור.

האפשר, שכדרך הסטירה, הוא **רומז בלבד** לאפשרות, שמלך, המודרך על-ידי נביא, יביא פתרון לאנרכיה הדתית והחברתית?

בסיטואציה קשה זו נדחף הסטיריקון לזעזע ולהכאיב בכל מגוון האמצעים העומדים לרשותו: למן השנינה וההומור – דרך האירוניה והסרקזם – ועד הגיחוך והלעג המר, כפי שהם באים לכלל ביטוי בעיצוב דמותו של השופט "האחרון" – הכושל מכולם – שמשון.

כדרך הסטירה – על דרך הרמיזה בלבד – בחר הסטיריקון הישראלי להציג את שמשון כקריקטורה של דמות הגיבור המיתי המוכר למאזיניו.⁹ בכך העצים את המעורר לעג בדמותו כישופט-מושיע' כושל.

9. במעשה זה נעשה הסטיריקון שותף לתהליך הדה-מיתולוגיזציה של המקרא. ראה יחזקאל קויפמן, **ספר שופטים**, ירושלים, 1962, עמ' 238 ; 243-244. גרשון גליל (עורך), **שופטים, עולם התנ"ך**, תל אביב, 1994, עמ' 112. זקוביץ, **שם**, עמ' 16 ; 236-238. אמית, **שם**, עמ' 216.

מבנה המחזה – שמשון "הגיבור" הנלעג

(שופטים י"ד-ט"ו)

	מערכה ראשונה (י"ד, א-ט) המסתורין בכרמי-תמנתה.
תמונה א'	(א-ג) העימות בין שמשון להוריו.
פתיחה (א)	ו י ר ד שמשון תמנתה וירא אשה מבנות פלשתים. ויאמר... ועתה קחו אותה לי לאשה. ויאמר לו אביו ואמו: האין בבנות אחיך ובכל עמי אשה... ויאמר שמשון... אותה קח לי, כי היא ישרה בעיני!
חתימה (ד)	ואביו ואמו לא ידעו, כי מד' היא, כי תאָנה הוא מבקש מפלשתים.
	תמונה ב' (ה-ו) העימות עם הארי.
פתיחה (הו)	ו י ר ד שמשון ואביו ואמו תמנתה. ויבאו(ו) עד כרמי תמנתה והנה כפיר אריות שאג לקראתו. ותצלח עליו רוח ד', וישסעהו כשסע הגדי.
חתימה (ו1)	ו לא ה ג י ד לאביו ולאמו את אשר עשה.
	תמונה ג' (ז-ט) הדבש המסתורי.
פתיחה (ז)	ו י ר ד [ז], וידבר לאשה, ותישר בעיני שמשון. וישב מימים לקחתה... והנה עדת דברים בגוית האריה, ודבש. וילך אל אביו ואל אמו ויתן להם, ויאכלו.
חתימה (ט2)	ו לא ה ג י ד להם, כי מגוית האריה רדה הדבש.

מערכה שנייה (י-כ) החידה במשתה

- תמונה א'** (י-יד) העימות בין שמשון והמרעים.
פתיחה (י) וירד [ויבוא] (= אביהו) אל האשה ויעש ... משתה...
ויהי כראותם אותו ... ויאמר להם שמשון: אחודה לכם חידה ...
ויאמרו לו: חודה חידתך, ונשמענה.
ויאמר להם: מהאכל – יצא מאכל, ומעז – יצא מתוק.
חתימה (יד2) ולא יכלו להגייד החידה שלשת ימים.
- תמונה ב'** (טו-יז1) העימות עם האשה התמנית.
(טו) ויהי ביום [הרביעי] (= השביעי).
ויאמרו לאשת שמשון: פתי את אישך...
ותבך ... ותאמר: רק שנאתני, ולא אהבתני...
ויאמר לה: הנה לאבי ולאמי – לא הגדת לי, ולך – אגיד!?!
חתימה (יז1) ותבך עליו שבעת הימים, אשר היה להם המשתה.
- תמונה ג'** (יז2-כ) פתרון הדבש המסתורי.
פתיחה (יז2) ויהי ביום השביעי ויגד לה, כי הציקתהו...
ויאמרו לו אנשי העיר ... מה מתוק – מדבש, ומה עז – מארי?
ויאמר להם: לולא חרשתם בעגלתי, לא מצאתם חידתי!
חתימה (יט-כ) ותצלח עליו רוח ד', וירד אשקלון ויך מהם שלשים איש...
ויחר אפו, ויעל בית אביהו,
ותהי אשת שמשון למרעהו...

מערכה שלישית (ט"ו, א-ח) הנקמה האישית

- תמונה א'** (א-ג) העימות בין שמשון לחותנו
 וי הי מימיו, בימי קציר חטים, ויפקד שמשון את אשתו בגדי עזים.
 ויאמר: אבא אל אשתי החדרה! ולא נתנו אביה לבוא.
 ויאמר אביה: אמר אמרתי, כי שנא שנאתה, ואתננה למרעך ...
 ויאמר להם שמשון: נקיתי הפעם מפלשתים, כי עשה אני עמם רעה.
 חתימה (ג)

- תמונה ב'** (ד-ו) הנקמה המתגלגלת: שמשון – בפלשתים, ופלשתים – בחותנו.
 וילך שמשון וילכד שלש מאות שועלים.
 ויקח לפדים ... ויבער אש בלפידים וישלח בקמות פלשתים.
 ויאמרו פלשתים: מי עשה זאת?
 ויאמרו: שמשון – חתן התמני.
 ויעלו פלשתים וישרפו אותה ואת אביה באש.
 חתימה (ו2)

- תמונה ג'** (ז-ח) הנקמה האישית בפלשתים.
 ויאמר להם שמשון: אם תעשון כזאת,
 כי אם נקמתי בכם, ואחר – אחדל.
 ויד איתם שוק על ירך מכה גדולה.
 וירד וישב בסעיף סלע עיטם.
 חתימה (ח2)

מערכה רביעית (ט-כ) התשועה האלוהית

- תמונה א'** (י-ט) העימות בין הפלשתים לבין איש יהודה.
 ויעלו פלשתים ויחנו ביהודה וינטשו בלחי.
 ויאמרו איש יהודה: למה עליהם עלינו?
 ויאמרו: לאסור את שמשון עלינו – לעשות לו, כאשר עשה לנו!
 חתימה (אין תגובה. שתיקה. הפלשתים מסתלקים. איש יהודה – בהתייעצות).

- תמונה ב'**
פתיחה (יא)
(יא-יג) העימות בין איש יהודה לבין שמשון.
ו י ר ד ו שלשת אלפים איש מיהודה אל סעיף סלע עיטם.
ויאמרו לשמשון ... ומה זאת עשית לנו?!
ויאמר להם: כאשר עשו לי – כן עשיתי להם!
ויאמרו לו: לאסרך ירדנו, לתתך ביד פלשתים.
ויאמר להם שמשון: השבעו לי, פן תפגעון בי אתם.
וחתימה (יג) ויאסרוהו בשנים עבתיים חדשים, ויעלוהו מן הסלע.
- תמונה ג'**
פתיחה (יד)
(יד-יט) התשועה המתגלגלת: שמשון – מן הפלשתים, ואלהים – מן המוות.
[ו י ה י] הוא בא עד לחי, ופלשתים הריעו לקראתו.
ותצלח עליו רוח ד' ... וימסו אסוריו מעל ידיו.
ויאמר שמשון: בלחי החמור ... הכיתי אלף איש!
ויצמא מאד ... ויאמר: אתה נתת ביד עבדך (את) התשועה הגדלה הזאת,
ועתה אמות בצמא, ונפלתי ביד הערלים?!
וחתימה (יט) ויבקע אלהים את המכתש ... וישֶׁת – ותשב רוחו ויחי.
על כן קרא שמה עין הקורא אשר בלחי עד היום הזה.
- על-פי הצעתי זו, עלילת המחזה מגוללת את "עלילות שמשון", דהיינו הסתבכויותיו עם הסביבה: למן הצגתו כ'שובב גדול' בפתח הדרמה – ועד התגלותו כ'ילד קטן' בסיומה: במערכה הראשונה מסתבך שמשון (ביוזמתו) עם הוריו – בשל האשה התמנית, ובהמשך הוא מסתבך (בעל כורחו) עם כפיר אריות ועם עדת דבורים. במערכה השנייה מסתבך שמשון (ביוזמתו) עם מרעיו הפלשתים – בהצעת החידה, ועם אשתו (בעל כורחו) – עד היפרדו ממנה בכעס. במערכה השלישית (שוב) מסתבך שמשון – והפעם עם חותנו; ובחרונו – מסתבך ומסתכסך עם הפלשתים: נוקם בהם מכה רבה ונפרד מהם – כאויב.

במערכה הרביעית מסתבך שמשון עם איש יהודה: שמשון מוסגר לידי הפלשתים – ושוב מכה בהם מכה רבה, אך בו במקום "מסתבך" עם עצמו – ויצמא מאד – והוא נאלץ להתחנן לפני האלהים, כיילד קטן' – להושיעו ממצוקתו.

בקביעת התמונות בכל מערכה, כדרך הדרמה, הבלטתי את העימות הדיאלוגי או את האירוע הדרמטי.

ציינתי, בהבלטה, את דברי הפתיחה ואת דברי החתימה של התמונה – כפי שערך הדרמטורג. הדגשתי את הפעלים וירד, ויהי, שבחר להציב בפתיחת כמה מן התמונות, ואת ולא הגיד, שנתן בחתימת התמונה.

העדר הביטוי: ותצלה עליו רוח ד' – לציון כוחו המיתי בלבד – דווקא ואך ורק במערכה השלישית – הנקמה האישית – אומר דורשני:

אפשר שהעדרו בא, כפי שיפורט להלן, להדגיש את שיאו של המחזה – שעה שמשון חדל לפעול כגיבור מיתי, והוא נוהג כחיה נפחדת, הנמלטת לבוא בנקרת הסלע.¹⁰

רק בסוף המחזה, עם התערבות האלהים הבורא – מחולל הנס – אומר הדרמטורג: וישת – ותשב רוח ויחי (ט"ו, יט). רוחו – כאחד האדם, ולא רוח ד' – כגיבור מיתי.

הסיפור כדרמה בפועל

מערכה ראשונה (י"ד, א-ט) המסתורין בכרמי-תמנתה

תמונה א' (א-ג) העימות בין שמשון לבין הוריו

כבר בדברי הפתיחה (י"ד, א) מפגיש אותנו הדרמטורג עם שמשון – מהופך מן המצופה: וירד שמשון תמנתה:

10. ישעיהו ב', כא.

אין זו רק ירידה פיזית (מגבעות צרעה אל עבר נחל שורק), אלא גם התרחקות (מטפורית) – מבני-עמו ממחנה דן, כמשמעות הנוספת של הפעל **יוד** במקרא.¹¹ בשל יצר ההרפתקנות שבו¹² מגיע¹³ שמשון עד תמנה¹⁴ המיושבת בפלשתים.

שמשון הישוב הגדולי – מרשים בממדי גופו – מתנהג כילד סקרן – במפגשו עם השכנים החדשים, זה מקרוב באו.¹⁵ בין כה וכה – **וירא** (ראייה סקסואלית)¹⁶ **אשה בתמנה מבנות פלשתים**.

מכאן ואילך פועל שמשון תחת דחף בלתי נשלט והוא נוהג כילד מגודל, קפריזי ואגוצנטרי. הדרמטורג מציין זאת, כדרך המקרא,¹⁷ בריבוי הפעלים הרצופים: **ויעל ויגד לאביו ולאמו ויאמר** (נלחץ לומר):¹⁸ **אשה ראיתי בתמנה מבנות פלשתים** (י"ד, ב). ובלא לחכות לתגובת ההורים – מיידית תובע כבן רודן: **ועתה (לאלתר) קחו אותה לי לאשה** – מאיץ בהם, כהורים, לפעול על-פי נוהג הנישואין.

ההורים נדהמים ... לבסוף אוזר האב עוז – בתמיכת האם – ומנסה לפקוח את עיני הבן: **ויאמר לו אביו ואמו (לאחר הפסקה ממושכת): האין בבנות אחיד (הקרובים או) ובכל עמי (הרחוקים) אשה, כי אתה הולך לקחת אשה מפלשתים, הערלים (בנימה של בוז – שם ג', שהרי "הערלים" הוא**

-
11. משרש רי"ד. וירד – יוד קמוצה וריש סגולה. ראה חיים גלעד, "סיפור יהודה ותמר – כפשוטו", **בית מקרא ס"ד** (תשל"ח), עמ' 128-129. והשי ליפא גינת **שם**, קכ"ד (תשנ"א) עמ' 84-90, הדן בברי כ"ז, מ' ומסביר "תריד" – לשון התרחקות, והשי התגשמות הדברים – בברי ל"ו, ו. וראה ביאורנו להלן על הכתוב (ט"ו, ח) וירד וישב בסעיף סלע עיטם.
 - אמנם גם בירידה (יר"ד) יש התרחקות. ועיין חילופי ירד-עלה (שמ"א כ"ט, ד; ט) – אבן ג'נאח השורשים יר"ד עמ' 204.
 12. כך הגיע לעזה – כביאורנו בהערה 4 לעיל.
 13. אולי הגיע לתמנה עם צאן אביו, כשם שהגיע, כרועה, עם הצאן לעיטם (ט"ו, ח) – כביאורנו לקמן.
 14. סביר להניח, כי המאזין העברי קשר את **וירד שמשון עם וירד יהודה** (בראשית ל"ח, א) ועם יהודה **עלה תמנה לגז צאנו** (שם, יג) והוא משלח את **הגדי הזה** לזונה' (שם, כג) – כמעשה שמשון לתמנית להלן. ראה זקוביץ, **שם**, עמ' 93, המביא את דברי חז"ל בנידון.
 15. תמנה הייתה הנקודה הצפונית-מזרחית של התפשטות הפלשתים בראשית תקופת השופטים.
 16. כמשמעות רא"ה בסיפורי שמשון. "תנו רבנן: שמשון – בעיניו מרד" (סוטה ט', ע"ב).
 - ועוד במקרא כגון: **וירא אתה שכם בן חמור** (בראשית ל"ד, ב). וכן בדוד: **וירא אשה רחצת** (שמ"ב י"א, ב).
 17. השווה: **ויאכל וישת ויקם וילך ויבז עשו את הברכה** (בראשית כ"ה, לד).
 18. **ויאמר** – מיד; לעומת **ויאמר שמשון לאביו ולאמו** – בניחותא. ציון הנושא והמושא בדיאלוג במקרא – בא לעתים לשם הדגשת דיבור אחרי הפסקה. ראה להלן, בסמוך, **ויאמר לו אביו ואמו**.
 19. השווה: **ויאמר מנוח: עתה יבא דברוך** (שופטים י"ג, יב).

כינוי מיוחד לפלשתים, שכולם היו ערלים: השווה ט"ו, יח; שמ"א י"ד, ו; י"ז, כו, ל"ו; ל"א, ד)?:!

שמשון אפילו אינו מתעמת עם אביו. הוא קובע נחרצות: אותה קח לי – כי היא ישרה בעיני (שם שם). ההורים, המכירים היטב את הבן "השובב" שלהם – מחרישים.

עד שאנו למדים, כי שמשון אכן מתכוון למה שהוא אומר, חותם הדרמטורג את התמונה בהערה אירונית, האמורה 'להרגיע' אותנו, המאזינים (ד): ואביו ואמו לא ידעו, כי מד' היא (התכנית האלהית)²⁰ – כי תאנה (= עילה, סיבה)²¹ הוא (הקדוש ברוך הוא)²² מבקש מפלשתים. ובעת ההיא פלשתים משלים בישראל. רוצה לומר: שמשון, המתרועע עתה עם הפלשתים – סופו להתעמת עמם, ועל כורחו מכוון, במעשי הנקמה האישית, לדברי מלאך ד' (י"ג, ה): והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים.

תמונה ב' (ה-ו) העימות עם הארי

בפתיחת התמונה מאשש הדרמטורג את הרגשתנו: ההורים 'הפחדנים' נכנעו לבן סורר ומורה, איננו שמע בקול אביו ובקול אמו²³ – והם מתלווים אליו על כרחם (הו): וירד שמשון ואביו ואמו תמנתה.

שמשון זקוק להוריו – בחינת 'מכשיר' – לצורך המשא ומתן בטקס הנישואין – במה שיתבהר כנישואי חוץ: הכלה נשארת בבית אביה.²⁴

בלתי מתחשב כלל בהוריו – נוטה שמשון, 'השובב הגדול', מן המסילה ויבא²⁵ עד כרמי תמנתה – והנה (במפתיע) כפיר אריות שאג לקראתו.

-
20. ראה בראשית כ"ד, נ: ויאמרו: מד' יצא הדבר. מל"א ב', טו: כי מד' היתה לו. ועוד במקרא. וראה זקוביץ, שם, עמ' 99.
21. קויפמן, שם, עמ' 251. יהודה אליצור, ספר שופטים, דעת מקרא, ירושלים, תשל"ו, עמ' קמ"א. זקוביץ, שם, עמ' 99.
22. זקוביץ, שם, שם: כי תאנה (= עלילה) הוא (ה') מבקש. ועיין קויפמן שם.
23. דברים כ"א, יח.
24. בערבית נקראים נישואים אלה בשם 'נישואי צדיקה'. ראה אליצור, שם, עמ' ק"ב: נישואי גדעון עם פילגשו אשר בשכם (שופטים ח', לא). קויפמן, הדוגל בדעה זו שם, חוכך בדעתו, אם נישואי שמשון לתמנית היו נישואי צדיקה, אך ע' במפורט בדברי אמית עמ' 234-235 (הערה 3).
25. גרסת התרגומים העתיקים: ויבא – במקום ויבאו – בנוסח המסורה. ראה (בקיצור B.H.), Biblia Hebraica, 7, Stuttgart 1951.

כוחו המיתי פועל מידית: ותצלח עליו רוח ד' – וישסעהו כשסע הגדי – ומאומה אין בידו. 'השובב הגדול' מסתכל בגאווה בגווית הארי: נהנה מן הניצחון – במה שנראה בעיניו כ'משחק'.
בחתימת התמונה שב הדרמטורג ומעיר (21): ולא הגיד לאביו ולאמו את אשר עשה – כאומר: שימו לב ליחסו המזלזל של שמשון אל הוריו, כבראשית התמונה.

תמונה ג' (ז-ט) הדבש המסתורי

בפתיחת התמונה מחזיר אותנו הדרמטורג אל העלילה המרכזית:²⁶ ליקוחי האשה התמנית (ז): וירד (שמשון ואביו ואמו)²⁷ וידבר (הוא בלבד התחייב) לאשה (לשאתה במועד, שנקבע בהסכמת הוריה, כיוון שבהסתכלות נוספת), ותישר בעיני שמשון.
גופה של התמונה אנו חוזרים אל העלילה המשנית – תעלולי שמשון – אגב משפט קישור, שיש להשלימו עפ"י האמור בפתיחת תמונה ב' במקביל (ח): וישב מימים (פרק-זמן)²⁸ כמוסכם עם הורי האשה) לקחתה, (פסוק ה' לעיל): [וירד שמשון ואביו ואמו תמנתה].
ושוב שמשון 'השובב הגדול' נפרד מהוריו ונוטה מן המסלה: ויסר לראות את מפלת האריה, והנה (להפתעתו – תופעה לא רגילה) עדת דברים בגוית האריה.²⁹
שמשון הסקרן מתקרב (והנה) – ודבש! הוא מתרגש כילד קטן: ויךהו אל כפיו וילך הלוח ויאלל, אלא שהפעם מעיר הדרמטורג בחתימת התמונה (20): וילך אל אביו ואל אמו (הנלווים אליו, לטקס הליקוחין, כמשוער לעיל), ויתן להם ויאכלו.

-
26. דרמה במבנה אפיזודי, יש בדרך כלל, שתי עלילות מקבילות.
ראה . Edwin Wilson, *The Theatre Experience*, New York, 1976, pp. 128-129.
אררט, *הדרמה במקרא*, עמ' 422: נספח ד': מבנה הדרמה.
בניגוד לדרמה במבנה קלימטי, שהיא אינטנסיבית מבחינת הדמויות, הזמן והמקום ובחתימתה אל השיא – הדרמה במבנה אפיזודי שוזרת סיפורים-סיפורים, לאורך זמן רב, ובמקומות שונים; מספר הדמויות רב; אפשר, שתהינה שתי עלילות מקבילות; סצנות קומיות משולבות בין תמונות רציניות; ופעמים ערוכות התמונות, במרומז, בהקבלה – כפי שהצענו ב"מבנה המחזה" לעיל.
27. גם לפי הנוסח: וירד – ביחיד, בפתיחת המשפט, אפשר, שתהיה לפועל משמעות של רבים – כמצוי במקרא. אך אפשר, שיש להשלים ו' מן המילה הסמוכה וידבר והגרסה תהיה ברבים: וירדו. ראה אמית, שם, עמ' 235: "ייתכן כי הכתוב משובש, ובמקור היה כתוב וירד שמשון ואביו ואמו" (השווה פס' ה"י) – בניגוד לדעת זקוביץ, שם, עמ' 93.
28. השווה לקמן ט"ו, א: ויהי מימים בימי קציר חטים ויפקד שמשון את אשתו. והש' בר' כ"ו, ח; ל"ח, יב.
29. קויפמן, שם, עמ' 252; זקוביץ, שם, עמ' 95; וראה אי שולוב, *עולם התנ"ך*, עמ' 122.

עם זאת, לצורך הבנת האירוע במערכה הבא – מציין הדרמטורג: ולא הגיד להם, כי מגוית האריה רדה הדבש.

ואפשר, שכמו בסוף התמונה הקודמת – באה ההערה ללמד על יחס הזלזול של הבן הסורר כלפי הוריו.

מערכה שנייה (י-כ) החידה במשתה

תמונה א' (י-יד) העימות בין שמשון למרעים

בפתיחה מחזיר אותנו הדרמטורג אל העלילה הראשית: ליקוחי האשה (י): וירד [ויבוא] (במקום גרסת הכתוב: אביהו)³⁰ אל האשה. בפעם השנייה יורד אפוא שמשון על מנת לבוא אל האשה, דהיינו: לממש את הנישואין. וכמו במסורת הפלשתית: ויעש שם שמשון משתה, כי כן יעשו הבחורים.

בגופה של התמונה (הפותרת ב "ויהי") – מעוררת הופעת שמשון 'השובב הגדול'³¹ – הזר והמוזר – יראה וחרדה: ויהי כראותם [גרסה מקבילה: כראותם]³² אותו – ויקחו (הורי האשה החשדנים) שלשים מרעים – ויהיו אתו – לפקוח עליו עין; לבדוק מהו מבקש להשיג בינישואי חוץ' עם משפחתם הפלשתית.

שמשון חש באוירה החשדנית כלפיו. ושוב, כילד פגוע, נדחף להציע למרעים (חורשי הרע):³³ 'משחק' מסוכן:

ויאמר להם שמשון: אחודה נא לכם חידה: אם הגד תגידו אותה לי (תוך) שבעת ימי המשתה, ומצאתם (את הפתרון), ונתתי לכם שלשים סדינים ושלשים חליפות בגדים. ואם לא תוכלו להגיד לי, ונתתם אתם לי שלשים סדינים ושלשים חליפות בגדים.

30. גרסת נ"ה טור-סיני פשוטו של מקרא א' – ד'2, ירושלים, תשכ"ז-תשכ"ח ספר ב' עמ' 89 – בעקבות כמה מן התרגומים העתיקים. "ויבא" תחת הניסוח הקשה "אביהו". ויבא – לשון נקייה, במקרא, לציון יחסי-אישות. ת"י: על עיסק אתתא – ר"ל לטפל בהכנות לנישואין (רש"י, רד"ק, קויפמן, אליצור).

31. כפי שנתגלה בפרשת הזונה בעזה.

32. הגרסה כראותם מצויה בתרגום השבעים ומבוארת על-ידי יוסף בן מתתיהו קדמוניות היהודים (מתרגם ומהדיר א' שליט) ירושלים, – תל אביב ג תשכ"ג, ספר חמישי ח', ו: "מפחד כוחו של הבחור (נתנו לו) שלשים איש חזקים ביותר, שיהיו לו חברים להלכה ושומרים עליו למעשה, שלא יעלה על דעתו לעורר איזו מהומה". הוא רומז למעשה שעשה בעזה.

33. מרע ביטוי נדיר לעומת רע הביטוי השכיח. לכן אפשר, בסטירה, כי כוונת הדברים למשמעות שלילית נלווית לשם מרע.

ביטחונו המוחלט של שמשון בניצחונו – בא לכלל ביטוי בחזרה על המלית "לי".
לעומת זאת, ביטחונם של המרעים מתבטא בהיענות המידית לאתגר: ויאמרו לו: חודה חידתך,
ונשמענה!

שמשון תוכף ומציע את החידה הערמומית (ממאפייני הסטירה):
ויאמר להם: מהאכל – יצא מאכל, ומעז – יצא מתוק.
חתימת התמונה – בהערת הדרמטורג (יד2) ולא יכלו להגייד (= לפתור) החידה שלשת ימים –
יוצרת מתח, כמאפיין את הדרמה.

תמונה ב' (טו-יז) העימות עם האשה התמנית
בפתיחה מאשר הדרמטורג את התרשמות שמשון מן המרעים, רעי-הלב, ומכין אותנו
לקראת העימות של שמשון עם אשתו (טו): ויהי ביום [הרביעי] (תחת הגרסה הקשה: השביעי)³⁴
ויאמרו לאשת שמשון: פתי את אישך, ויגד לנו את החידה. (מאיימים): פן נשרף אותך ואת בית אביך
באש!. (מלינים – באירוניה): הלירשנו קראתם לנו (למשתה)!! (ומאייצים): הלא (תעשי את הדבר.
ואולי: הלום – כגרסת ת"י: הלכא).

בגופה של התמונה, המאוד אינטימית, מפעילה האשה על שמשון לחץ אמוציונלי חזק (טז):
ותבך עליו ותאמר (נרגשת מאוד): רק שנאתני, ולא אהבתני! (מפנה עורף לשמשון. ובאין תגובה –
מנמקת: החידה חדתה לבני עמי, ולי לא הגדתה (אותה)!! שמשון מתקרב ויאמר לה³⁵ (מנסה
להתגונן בנימוק מאוד ילדותי): הנה לאבי ולאמי לא הגדתי, ולך אגיד!!
פגועה מדבריו – האשה מחרישה. העימות מתעצם.

בחתימה נדמה, שהדרמטורג בא לציין סוף-סוף את עמידתו האיתנה של שמשון (יז): ותבך
עליו (עד תום) שבעת הימים, אשר היה להם המשתה. – ושמשון לא נשבר ...

34. מן הראוי, כי אחר שלשת ימים למשתה יגיע ביום הרביעי, כגרסת התרגומים העתיקים. ראה קויפמן
שם, עמ' 253; אמית שם, עמ' 237.

35. ביחידות, באינטימיות, כמו ויאמר ד' לה (בראשית כ"ה, כג). 'הנבואה' נאמרה לה אישית בלבד.

תמונה ג' (יז2-כ) פתרון הדבש המסתורי

בפתיחת התמונה, מגלה לנו הדרמטורג, כי בסופו של דבר ניצחה האשה החלשה את שמשון הגיבור – בשל חולשתו לנשים (יז2): **ויהי ביום השביעי ויגד לה (את פתרון החידה) כי הציקתהו (נמנעה ממגע עמו).**³⁶ **ותגד (מיד) החידה לבני עמה.**

התמונה עצמה מתרחשת בסופו של יום מלא מתח מבחינת אנשי העיר.

לעומתם, שמשון, היודע כי נוצח, יושב רגוע בבית המשתה. יש לו מענה מוכן מראש על מעשה הבגידה הכפול: 'משחקי' – במלים; ו'משחק-דמים' במעשים (יח): **ויאמרו לו אנשי העיר ביום השביעי, בטרם יבא החרסה (ברגע האחרון של המועד לפתרון החידה – אולי כדי להדהימו, לאחר שהיה כבר בטוח שנאשו מהפתרון): מה מתוק – מדבש, ומה עז – מארי?! (ובעודו מוכן לפתרון החידה – תוכף שמשון ומשיב באירוניה): ויאמר להם: לולא חרשתם בעגלתי, לא מצאתם חידתי ...**

דממה. אין כל צהלת ניצחון אצל אנשי העיר. מסתבר: שמשון נוטל את אביו ואת אמו ומסתלק מן המקום, בחרי-אף, כמבואר בחתימת התמונה.

את תגובת שמשון על מעשה הבגידה בו – מוסר לנו הדרמטורג בחתימה (יט1): **ותצלח עליו רוח ד' – וירד אשקלון – ויד מהם (ה'אחרים' – הפלשתים) שלשים איש. ויקח את חליצותם (בגדי הלוחמים. הש' שמ"ב, ב', כא) ויתן (אותן עם) החליפות למגידי החידה.**

שוב נזקק שמשון לכוחו המיתי, והפעם – כדי לגמול רע למרעיו.

להשלמת התמונה – וכהכנה לארועים המתפתחים במערכה הבאה – משלים הדרמטורג ומתאר את תגובתו הספונטנית של 'הילד' הקפריזי הפגוע, שמשון (יט2): **ויחר אפו (על עצמו – על שנקלע לסיטואציה המביכה – שלא בטובתו)³⁷ – ויעל בית אביהו (דומה, שאינו חפץ באשתו הבוגדנית. לפיכך החליט אביה), ותהי אשת שמשון למרעהו אשר רעה לו. (אביה מבין, שמשון חשד, כי אשתו בגדה בו עם רעהו...).**³⁸

36. בעקבות פירושו השני של רלב"ג – מפרש מצודת-דוד על אתר: "היתה דוחקת אותו מאוד ומנעה עצמה ממנו וכדומה". אותו פועל מופיע אצל דלילה **ויהי כי הציקה לו בדבריה כל הימים ותאלצהו – ט"ז, טז.** או ציערה אותו ברוב בכיה (רלב"ג א', קויפמן ואליצור).

37. לא נאמר: **ויחר אפו באשתו או במרעים.** כל אימת שאין הצדקה לאדם לכעוס על זולתו – בשל היות הקולר תלוי בו – נוקט המקרא לשון **ויחר בלבד** – בלא הציון: במי חרה אפו. ראה קין (בראשית ד', ה); פוטיפר (שם, ל"ט, יט); דוד (שמ"ב י"ג, כא) ועוד במקרא. האנשים המוזכרים, מתכעסים על הסיטואציה שנקלעו אליה, שלא בטובתם ושלא באשמתם.

38. ראה פירוש אברבנאל על-אתר.

בתום המערכה נדמה למאזין: כִּלּוֹ קשרי שמשון עם הפלשתים הבוגדניים.

מערכה שלישית (ט"ו, א-ח) הנקמה האישית

תמונה א' (א-ג) העימות בין שמשון לחותנו

בפתיחת המערכה השלישית מגלה לנו הדרמטורג, כי שמשון, 'הילד' הפגוע מאוד, נרגע עם הזמן (ט"ו, א):

ויהי מימים (כעבור פרק-זמן),³⁹ בימי קציר חטים (הכנה לרעיון שילוח האש בקמות פלשתים), ויפקד (זכר לטובה)⁴⁰ שמשון את אשתו (מלא געגועים עליה) בגדי עזים⁴¹ (מתנת פיוסין...). הנקמן הפך להיות הסלחן.

בתמונה עצמה – במצב מביך מאוד (כדרך הסטירה) – מתנהל עימות בלתי-צפוי: בין שמשון נקי-הכפיים הדורש לאשתו, ובין האב, החש אשמה ביצירת הסיטואציה הגרוטסקית של מניעת חתנו מלבוא אל אשתו (א2):

ויאמר⁴² (מבקש להיכנס – יצרו גובר עליו): אֲבָאָה אל אשתי (לשון נקייה לקיום יחסי אישות) החדרה (להתייחד עמה)⁴³ – ולא נתנו אביה לבוא. – להפתעת שמשון, האב פועל בתקיפות ונחרצות:

על תמיהת החתן משיב האב – מצטדק, כביכול (תוך שהוא מגניב חיוך ממזרי) – בהצעה, שנראה לו, כי שמשון – אי-אפשר שיסרב לה (ב1): ויאמר אביה: אָמַר אמרתי (חשבת) כי שָׁנָא שנאתה – ואתננה לְמַרְעָךָ... כרוצה לומר: הלוא תבינני: אב דואג אני – לבתי ... שמשון מחריש.

-
39. ראה לעיל י"ד, ח: וישב מימים לקחתה.
 40. השורש פק"ד דו-משמעי: זכר לטובה, אך גם זכר לרעה ...
 41. אזכור להבטחת יהודה (בראשית ל"ח, יז): אנכי אשלח גדי עזים ...
 42. ויאמר כאן אינו לשון של הגדה, אלא ביטוי של כוונה לעשות – כמו בפרשת אשת פוטיפר (בראשית ל"ט, יב): ותתפשהו בבגדו לאמר: שכבה עמי. וכן: ויאמרו כל העדה לרגום אתם באבנים (במדבר י"ד, י). השי' אמית על-אתר.
 43. ראה פירושו של זקוביץ, לשופטים ט"ז, ט (עמ' 176): והארב ישב לה בחדר. החדר, במופשט, משמעו מקום נסתר. ועיין שם כמפורט בהערה 25.

שנתון "על" – תשס"ו – כרך י"א

האב מתעלם ומנסה להציע פתרון, שיספק את רצון חתנו הידוע כ'רודף נשים' (בב):⁴⁴ **הלא אחותה הקטנה טובה (יפה) ממנה – תהי נא לך תחתיה ...**

שמשון, הפגוע עד שרשי נשמתו, דוחה את ההצעה בשאט-נפש. זועם וזועף מסתלק שמשון – הסולח לשעה קלה – ושב להיות נוטר ונוקם: היפוך אופייני לסטירה.

בחתימה מגלה לנו הדרמטורג, מהו המהפך הנפשי, שעובר על שמשון בשל הבגידה, שזה עתה שב וחווה. מעתה: חסל סדר פלשתיים! (ד) **ויאמר להם** (על אודותיהם – "האחרים")⁴⁵ **שמשון** (מונולוג פנימי): **נקיתי (ידי מכל התחייבות) הפעם מפלשתיים, כי (על-כן) עֲשָׂה אני עמם (כלם) רעה (הפעם)!**

תמונה ב' (ד-ו) הנקמה המתגלגלת: שמשון – בפלשתיים, ופלשתיים – בחותנו.

בפתיחת התמונה, מגלה לנו הדרמטורג, מהי תוכנית הנקמה הספונטנית (והפנטסטית – כדרך הסטירה),⁴⁶ שמשון, 'הילד' הפגוע, זומם – ומבצע: "משחק באש" (ד-ה): **וילך שמשון וילכד שלש מאות שועלים. ויקח לפדים ויפן זנב אל זנב. וישם לפיד אחד בין שני הזנבות בתוך. ויבער אש בלפידים. וישלח בקמות פלשתיים (העונה – כמצויין בפתיחת המערכה: בימי קציר חטים) – ויבער מגדיש ועד קמה ועד כרם [ונ]זית. (ת"י ועד כרמיא ועד זיתיא. וזו גרסת השבעים והוולגטה).** שמשון, 'הילד', נהנה לראות, כיצד האש הולכת ומתפשטת משדות התבואה אל מטעי העצים....

בגופה של התמונה הפלשתיים **אנשי העיר מתגודדים: מבקשים לברר מניין האש? (ו): ויאמרו פלשתיים: מי עשה זאת?**

44. מתוך הנחה, כי סיפור העזתית קדם בזמן, כהנחתנו לעיל. והשי' לחילופי האחיות ע"י האב – את הצעת שאול לדוד (שמ"א י"ח, יז-כז).

45. כמו להלן (ז) **ויאמר להם שמשון: אל תעשון כזאת וגו'.** לא נאמר **ויאמר אליהם** (=הגיד להם), אלא **ויאמר להם** – חשב עליהם. לאות – היחס "ל" ... במשמעות "על" – השי' וישאלו אנשי המקום לאשתו (בר' כ"ו, ז). בטקסט דרמטי גם מונולוג פנימי נאמר בקול. יושם לב: הפלשתיים הופכים ל"אחרים" כבר בסיום המערכה השנייה (י"ד, יט): **וירד אשקלון ויך מהם שלשים איש.**

46. זקוביץ, **שם**, עמ' 127: תכסיס כה מקורי, מתוכנן ומוצלח, ודווקא בשעת כעס גדול – אי-אפשר שלא יעלה חיוך על שפתי הקוראים. אמית, **שם**, עמ' 239-240.

ויאמרו (עדי הראיה): **חתן התמני!** (מוסיפים ומבארים): **כי לקח את אשתו ויתנה למרעהו...** הרוחות סוערות. קריאות הנקם מועלות – לא נגד "שמשון אויבנו" (כלהלך ט"ז, כג), אלא נגד עושי הרע: האשה הבוגדנית, אביה וכל משפחתו.

ואכן, בחתימה, הופכים הדיבורים – למעשים (21): **ויעלו פלשתים וישרפו אותה ואת [בית] אביה באש.** איזו אירוניה:⁴⁸ **אש תחת אש** – על-פי העיקרון הקדמון: **עין תחת עין.**

תמונה ג' (ז-ח) הנקמה האישית בפלשתים

בפתיחה, מציג לנו הדרמטורג את שמשון, צופה מרחוק אל עבר התגודדות הפלשתים. אין הוא יודע את האמור בחתימה לעיל: הדיבורים הפכו, לאחר מכן, למעשים. שמשון מדבר אל עצמו – כילד⁴⁹ פגוע מאוד – והוא מאיים (ז): **ויאמר להם (עליהם – כלעיל פסוק ג) שמשון: אם (אני משביעכם שלא)⁵⁰ תעשון כזאת (נקמה בתמנית ובית אביה); כי אם (עשה תעשון – נשבע אני, כי הפעם) נקמתי (= אנקום) בכם – ואחר אחדל (לקיים מגע נוסף עמכם).**

ואכן, בגופה של התמונה, מתואר מעשה הנקמה בפלשתים בלשון לקונית – ובהעדר מכוון של הביטוי החוזר: **ותצלה עליו רוח ד'⁵¹** – כאומר, באירוניה רבה, למעשה התשועה הלאומי בפלשתים – אין צורך לגייס את הכוח המיתי, ששימש את שמשון במעשי הגבורה האישיים שלו ... (ח): **ויך אותם שוק על ירך (ביטוי ציורי נלעג – יחידאי – לציון מנוסה מוגזמת) – מכה רבה (שוב לשון של הגזמה – כדרך הסטירה).**

בחתימת התמונה, להפתעתנו, נתהפכו פני הדברים (כדרך הדרמה הסטירית):

שמשון 'המנצח', הגובר על הפלשתים – מסתתר כחיה נרדפת, במערה בנקיק-סלע, בקרבת צרעה, עיר מולדתו (2ח): **וייך (נתרחק מתמנה ומן הפלשתים)⁵² וישב (נמצא מתגורר במערה) בסעיף סלע עיטם.⁵³**

47. כגרסת כחמישים כת"י עבריים, תרגום השבעים והתרגום הסורי. וראה י"ד, טו. ע' זקוביץ, **שם** עמ' 228-229.

48. **עולם התנ"ך, שם**, עמ' 126; זקוביץ, **שם**, עמ' 221.

49. השווה זקוביץ, **שם**, עמ' 233: גיבור תמים כילד.

50. **"אם"** – לשון שבועה שלילית. לעומת זאת, **"אם לא"** – לשון שבועה חיובית. כגון: **אם אשכחך ירושלים = אני נשבע שלא לשכוח.**

51. לעיל י"ד, ו; יט, ולהלך ט"ו, יד.

52. בהיפוך לאמור (י"ד, א) **וייך שמשון תמנתה.**

המערכה מסתיימת – ולבנו, המאזינים, עם שמשון: אנו חרדים לגורלו. ברור לנו, כי הפלשתים יבקשו לעשות בו שפטים: **עין תחת עין**. אנו תמהים: הימצא מישהו, מבני עמו, שיתן לו חסות והגנה מפניהם?

מערכה רביעית (ט-כ) התשועה האלוהית

תמונה א' (ט-י) העימות בין הפלשתים ואיש יהודה

ואכן, בפתח המערכה הרביעית, חושף הדרמטורג את מסע העונשין של הפלשתים (ט): **ויעלו פלשתים** (במעלה נחל שורק) **ויחנו ביהודה** (המשועבדת לפלשתים אותה שעה) – **וינטשו** (ערכו את צבאות הטרור שלהם) **בלחי** (במישור שבפתח בית שמש).⁵⁴ בלב התמונה עצמה נזעקים איש יהודה ומתעמתים מילולית (כדרך הדרמה) עם הפושטים הפלשתיים, שנראים להם כמפירים את ההסכם, שהושג בין שני הצדדים (2): **ויאמרו איש יהודה: למה עליכם עלינו** (בניגוד למוסכם)? תגובת הפלשתים – **מיידית ותקיפה (2): ויאמרו (נחרצות):⁵⁵ לאסור את שמשון ("פרא-האדם" – הידוע ב"מעלליו" באזור) עלינו!** אין תגובה. **איש יהודה תמהים: מה מעשה חמור עשה הפעם, "השובב הגדול", למרעיו הפלשתים?**

על 'תעוזת' איש יהודה לתמוה... מגיבים הפלשתים במשפט נרגז דיספרופורציונלי (3) – **כדרך הסטירה): לעשות לו, כאשר עשה לנו... –**

שוב (באירוניה רבה) העיקרון הקדמון של **עין תחת עין**. וכשליטים ביהודה – מבקשים הפלשתים להסגיר להם את "מפר הסדר הציבורי" – בלא הצורך לפרט ולציין במה חטא האיש.

53. על מקומה הסמוך לצרעה – ראה אמית, שם, עמ' 240.

54. השווה שמ"ב כ"ג, יא: **ויאספו פלשתים לחיה**.

ראה פנחס נאמן, **אנציקלופדיה לגיאוגרפיה מקראית**, ב', תל אביב תשכ"ד, עמ' 747. אפשר, שמשמעות לחי היא שטח מישורי – כמו לוחא – בארמית, לוח – בעברית.

55. ראה הערה 20 לעיל. לא נאמר כאן בניחותא: **ויאמרו הפלשתים לאיש יהודה**.

שוב אין תגובה (בטקסט שלפנינו). הפעם – בחתימה – משאיר אותנו הדרמטורג לנפשנו. אין
אנו יודעים, במה נסתיים העימות: ההסכימו איש יהודה לתביעה האולטימטיבית של
השליטים הפלשתיים?

רק בטקסט הערוך כ"תסריט", כהצעתנו, אפשר לנו, המאזינים, להשלים את התמונה
הנוכחית: הכוח הפלשתי מתכנס במחנהו בלחי,⁵⁶ ואילו איש יהודה נותר להתייעץ (מה אירוני
הדבר!) ולהחליט: האם להסגיר את בן-עמם לאויב המבקש את נפשו?

תמונה ב' (יא-יג) העימות בין איש יהודה לבין שמשון.

בפתיחת התמונה, מגלה לנו הדרמטורג, כי איש יהודה – בהיפוך למצופה – נענה לתביעה
הפלשתית ועשה מאמץ לגלות את מקום מחבואו של שמשון!

לנו, המאזינים – כמו לשמשון – ברור, לשם מה באו (יא1): וירדו שלשת אלפים איש מיהודה אל
סעיף סלע עיטם.

בתמונה עצמה (כדרך הדרמה) מתעמתים איש יהודה עם שמשון. להרגעת מצפונם (באירוניה
רבה) הם מציגים את שמשון כמפר הסדר הציבורי, שחובה להסגירו למשפט השלטונות
(יא2):

ויאמרו לשמשון: הלא ידעת, כי משלים בנו פלשתים – ומה זאת (= לממה)⁵⁷ עשית לנו (את התסבוכת
עמם)!!

על שאלה עניינית הגיונית זו – משיב שמשון בצורה אמוציונלית – כילדי פגוע עד שרשי
נשמתו (יא3):

ויאמר להם: כאשר עשו לי – כן עשיתי להם!

גם הוא מעמידם על העיקרון הקדמון של עין תחת עין ...

איש יהודה מתעלמים מן הטענה העקרונית העניינית של שמשון ומציעים, בתמימות אירונית,
טענה שקרית (יב1): ויאמרו לו: לאסרך ירדנו (כמפר הסדר הציבורי, כביכול) – לתתך ביד פלשתים
(לעשות עמך משפט צדק ...).

אחר שיקול-דעת קצר – מחליט שמשון להמשיך ב'משחק':

56. ראה להלן פסוק יד.

57. השי' בראשית ג', יג; שמות י"ד, יא – במשמעות: כיצד העזת לעשות דבר נורא כזה?!

שנתון "על" – תשס"ו – כרך י"א

הוא מקבל, כביכול, את ההצעה, אך מעמיד תנאי (יב2): **ויאמר להם שמשון** (מתון וענייני): **השבעו לי, פן (שלא) תפגעו בי אתם!**

בכך מגלה שמשון את דעתו: יודעני, כי הבטחתם לפלשתים להסגירני מת, ולא חי. איש יהודה, בתגובה, מודים ואינם מודים בהאשמה: מתחייבים שלא לפגוע בו אישית, אעפ"י שאינם נשבעים כדרישתו (יג1):

ויאמרו (מהססים) לאמר: (בלא שבועה בלשון "אם") לא (נפגע בך), (אף) כי אָסֵר נאסרד, ונתנוך **בידם** (אך – מבטיחים אנו), **והמת לא נמיתך** (כפי שחשדת בנו).

האם ייתן שמשון אמון באיש יהודה הבוגדניים?

בחתימה מגלה לנו הדרמטורג, שמשון 'הילד' מאמין להם (יג2):

ויאסרהו בַּשָּׁנִים עֲבֹתִים חֲדָשִׁים (אחר ש)⁵⁸ **ויעלוהו מן (נקרת) הסלע.**

תמונה ג' (יד-יט) התשועה מתגלגלת: שמשון – מן הפלשתים, ואלהים – מן המות

בפתיחת התמונה מחזיר אותנו הדרמטורג אל פתיחת המערכה (ט): **ויעלו פלשתים, ויחנו ביהודה וינטשו בלחי.** הפלשתים – כמסוכס עם איש יהודה – מחכים לשמשון: מת או חי; ושלא כמצופה: שמשון מופיע, לבדו, חי ואסור (יד): **[ויהי]⁵⁹ הוא בא עד לחי (מקום חניית הפלשתים) – ופלשתים הריעו לקראתו.**

בתמונה עצמה רואים אנו את שמשון מתקרב – לבדו על-פי תנאיו עם איש יהודה. אין הוא רוצה, שבני-עמו יראוהו בחרפתו: **אסור בעבותים** – זרועותיו לאחור – כעבד מושפל.

לפיכך, למשמע תרועת שמחת-הנצחון של הפלשתים לאידו – מתפרץ חרון-אפו העצור; והוא, פגוע אישית, שב ומפעיל את הכוח המאגי האצור בקרבו (יד2): **ותצלח עליו רוח ד' – ותהיינה העֲבֹתִים אשר על זרועותיו – כפשתים, אשר בערו באש – וימסו אסוריו מעל ידיו.** בחמתו נוהג שמשון כ'פרא אדם' אכזר. באין כלי נשק בידו פונה ימינה ושמאלה (טו): **וימצא לחי חמור טריה [טריה]⁶⁰ – וישלח ידו ויקחה – וידך בה אלף איש (מספר מוגזם – כבסטירה).**

58. ו' הזמן: 'מוקדם שהוא מאוחר'.

59. נראה להשלים ויהי בעקבות הדמיון לסמוך: הוא. ראה תיקון דומה בבראשית כ"ז, לד-לה: **גם ברוך יהיה. [ויהי] כשמע עשו.**

60. "טריה" ראשונה במשמעות של קשיחה; **טריה** שנייה במשמעות של "מושלכת בדרך" לפניו (ע"ד **טרי**). בארמית. ראה קויפמן, **שם**, עמ' 258; זקוביץ, **שם**, עמ' 142. אמית, **שם**, עמ' 242. ואפשר, במילה "טריה" יש משנה הוראה.

משבא על פורקנו האישי, מתמלא שמשון שמחת נצחון – כילד שהשיג את מבוקשו. שמשון משתולל – אפשר טופח על חזהו בזרועותיו – שואג וקורא בגאווה ובלעג סרקסטי (טז): **ויאמר שמשון: בלחי החמור [חמור חֲמֹרִים] (בלעג) – חמור חֲמֹרִים (חומרים חומרים)!**⁶¹ **בלחי החמור – הכיתי אלף איש (שוב, בלשון הגזמה).** שמשון מסתכל בחומרים-חומרים של גוויות הפלשתים. רגש הנקם שבו בא על סיפוקו (יז): **ויהי ככלתו לדבר (אל עצמו) – וישלך הלחי מידו (ככלי אין חפץ בו...) – ויקרא למקום הוא (בגאווה רבה): רמת לחי! בגאוותו הוא מייחס את הניצחון לעצמו, ולא לקב"ה.**

שמשון, נרגע מסערת רוחו, חש עייפות. 'הר-האדם' פונה כה וכה – תר אחר מקור מים – ואין. במצוקתו כי רבה – פונה (רק עתה) שמשון אל האל – מתחנחן על סף ההתחנפות – מבקש את עזרתו (יח):

ויצמא מאוד – ויקרא (לעזרה) אל ד' (מידת הרחמים) ויאמר (מחייך בערמומיות): אתה (הלוא) נתת ביד עבדך (מעמיד פנים של שופט-מושיע) את התשועה הגדלה הזאת (המכה בפלשתים), ועתה – אמות בצמא – ונפלתי ביד הערלים (שנואי-הנפש...)?!

זו תמונה נלעגת של מי שראה עצמו רַע לפלשתים והפך להיות שנוא-נפש. עכשיו הוא משים עצמו – כשונאם בנפש וכשופט-מושיע את ישראל. שמשון נשמע – כמי שהפך עורו: מאוהב – לאויב...

– אנו, המאזינים, מתוחים לראות: הייענה אלהים לבקשתו השקרית של שמשון? ואמנם, רק בסטירה – אפשרי, שהאל יעשה לאיש 'מתחסד' זה נס, כפי שהוא מתואר על-ידי הדרמטורג בחתימה (יטו): **ויבקע אלהים (מידת הדין...) את המכתש (השקע) אשר בלחי**⁶² **(החמור הזרוקה – ככלי אין חפץ בו. ניגוד אירוני למעשהו לעיל)⁶³ ויצאו ממנו (מעשה פלא) מים – וישת ותשב רוחו. (לעומת ותצלח עליו רוח ד' – הכח המיתי, שלא צלח הפעם...) – ויחי (מן הלחי...)?!** לסיום – מגלה לנו הדרמטורג:

61. שוב נראה לקיים את הקריאה הכפולה של הביטוי: **חמור חמורתיים**. ראה קויפמן, **שם**, שם; זקוביץ, **שם**, עמ' 143; אמית, **שם**, שם.

62. ראה פירושו השני של זקוביץ, **שם**, עמ' 148 – כעדות תרגום יונתן על אתר וכפירושי רש"י, ר' יוסף קרא ור' ישעיה מטראני.

63. ראה זקוביץ, **שם**, שם בהמשך. הפירוש השני נראה לו יותר: שמשון התעלם מאופיה האלוהי של התשועה הראשונה, שנעשתה לו באמצעות הלחי (פסוק טז); עתה יכיר באופיה האלוהי של התשועה השנייה, שתיעשה באותו אמצעי עצמו.

אותו שמשון, הענק השחצן, אשר (יז): ויקרא למקום שהוא רמת לחי על שום מעשה גבורתו –
 עתה מש ויצמא מאוד, נתגמדה דמותו⁶⁴ – ואף שמו נעלם מן הכתובים ...

רק כאשר "ותשב רוחו" – חזר בתשובה, כביכול – כדברי הדרמטורג (יט): על כן קרא (שמשון)
 שמה (של העין, שנבקעה באורח פלאי, במענה לקריאתו לעזרה): עין הקורא [היא עין הקורא]⁶⁵
 אשר בלחי עד היום הזה.

המאזינים חשים, כי מעשה 'הנס' בתמונה האחרונה, מתרחש בדרמה הסטירית על דרך
 הדאוס אקס מכינה (Deus ex Machina).⁶⁶

בעקבות 'ההתערבות האלוהית' שמשון הופך את עורו (אפשרי ואופייני לסטירה):

הבן הסורר ומורה, הקפריזי-האנוכי, היצרי-האימפולסיבי, פרא-האדם הערמומי, הפגיע
 והנקמני, המתרחק מעמו ומתרועע עם הפלשתים – לפתע מציג עצמו – כמושיעם של ישראל
 בשליחות האל (יח2):

אתה נתת ביד עבדך את התשועה הגדולה הזאת ...

לאור האירועים הפך שמשון, במפתיע, לירא אלהים, כנוע עד מאוד, מכיר באפסותו – כאחד
 האדם (יח3): ועתה אמות בצמא...

ומדוע הוא מבקש על נפשו?

לא למענו הוא (חס וחלילה – באירוניה, כמובן), אלא למען שם אלהים שלא יתחלל ... אם
 (יח4): ונפלתי ביד הערלים... ואלהים (אפשרי רק בסטירה), אינו רואה, כיצד שמשון מערים
 עליו,⁶⁷ והוא מחולל את 'הנס' (יט1): ויבקע אלהים את המכתש... ותשב רוחו ויחי.

תגובת שמשון (יט2): על כן קרא שמה עין הקורא – משתמעת לשני פנים (כמאפיין את הסטירה):
 האחת – שמשון, הקורא לעזרת האל (קורא הדורות מראש⁶⁸), אכן חזר בתשובה אל אלוהיו ואל

64. זקוביץ, שם, עמ' 149: תכליתו של מעשה עין הקורא הוא לגמד את דמותו של שמשון. עיי'ש במפורט.

65. כך נראה להשלים.

66. אוכמני, תכנים וצורות, א', תל אביב תשל"ז, עמ' 123: "אלהים מתוך המכונה" אמצעי, שהיה מקובל
 בטרגדיה היוונית - - - לשם פתרון הקונפליקט הדרמטי בגזירת האלוהות - - - כיום מכנים בספרות
 בשם זה כל פתרון שרירותי, מפתיע "מודבק" - - - .

67. השווה ניסן ארט, "ספר איוב כדרמה סטירית", שאנו, תשס"ה, עמ' 29-65.

68. ישעיהו מ"א, ד.

עמו; והשנייה: שמשון רואה עצמו – כמי שהאל הקורא [בשמו] (כי אני ד' הקורא בשמך⁶⁹) אכן בחר בו להיות שופט-מושיע לישראל.

לפיכך יכול העורך-המחבר לסיים ולומר (באירוניה): האיש ההפכך הזה (בלי לנקוב בשמו!) מכאן ואילך (כ): וישפוט את ישראל בימי פלשתים עשרים שנה, והוא מוסיף ומבאר: כדבר כזה-אפשר שיהיה, משום שבימים ההם אין מלך בישראל – איש הישר בעיניו יעשה... – כפי שהוא מצוין בסיום הספר (כ"א, כה).

חתימה

העורך-המחבר של ספר שופטים סמך לדרמה הסטירית (לפי הצעתנו) שמשון "הגיבור" הנלעג (שופטים י"ד-טו) את הדרמה ההרואית שמשון "המשחק" (שם, ט"ז, ד-כא). טעם הדבר מבואר בספרי "הדרמה במקרא":⁷⁰ סיפור מות-שמשון הוא שיא סיפורי-שמשון:

כאן מגיעה לשיאה מגמתו של הנביא-הסופר (מחבר ספר שופטים) – בתיאור הירידה ברמתם האישית של "השופטים" (שמשום-כך מסופר על פעולתם שלא בסדר כרונולוגי). סיפורנו הוא שיא בביטוי האנרכיה המדינית, החברתית והדתית של "תקופת השופטים".

הסופר ביקש להבליט את תהליך הסתאבותו של שמשון (מי שנועד להיות "שופט", האמור לפעול עפ"י הדין וההיגיון ו"להושיע את ישראל") – עד כדי בגידה ביעודו – כשהוא מבליט את היותו אנוכי ומי שאינו שולט ביצריו. הסופר בחר לתאר את נפילתו של אחד "הנפילים" (הבלתי-אהודים על המקרא), בידי ("עבריה"⁷¹) בוגדנית, בסיפור, הערוך כדרמה במבנה אפיזודי דווקא.

במחזה, הערוך בשתי "מערכות" (בהן משולבים, למעשה, שני סיפורים נפרדים: בנחל-שורק ובעזה), הציב היוצר "תמונות" מקבילות ומנוגדות זו לזו:

במערכה הראשונה – "המשחק" של דלילה בשמשון: שמשון – האתגר לפלשתים בתמונה א' – מהתל בדלילה בתמונה ב', ונופל ברשתה – בתמונה ג'.

69. ישעיהו מ"ה, ג; וראה (בצלאל) שמות ל"א, ב.

70. אררט, שם, עמודים 154-155.

71. ראה אנציקלופדיה מקראית, ב', בערך דלילה, עמ' 656: "ואין ראייה לכך שהייתה פלשתית". עובדת היותה "עברית" מבארת את יחס סרני פלשתים אליה (הם אינם מאיימים לשרוף את ביתה כאת בית התימנית); וכן מבארת מניין ידיעתה את חוקי "נזיר-המלחמה" – בשעה שמשון מגלה לה את לבו. וע' לאחרונה אמית (תשס"ד), "אני דלילה – קרבן של הפרשנות", בית מקרא, קע"ח, עמ' 1-18.

לעומת זאת, במערכה השנייה – "המשחק" של שמשון בפלשתים: הפלשתים משפילים את שמשון בתמונה א'; מהתלים בו – בתמונה ב', ונופלים ברשתו – בתמונה ג'.

נשים לב: בתמונות המקבילות יש שימושי-לשון זהים ודומים. רק בתמונה ג', בשתי המערכות, יש אזכור שם-ד'. והוא, לפי הצעתנו, בשיא הדרמה – בביטוי המרמז על המסר העיקרי: "הגיבור" האמיתי אינו שמשון בעל הכוח המאגי, אלא אלהים – והוא לא ידע, כי ד' סר מעליו, ידיעה, אשר אליה יגיע שמשון-העיוור, רק בסוף המחזה.

זאת – ועוד:

הקבלת "הפתיחה" של הדרמה אל "הסיום", לפי הצעתנו, מחזקת את אירוניה של הכתוב בשיאה של המערכה השנייה: ויהיו המתים אשר המית במותו – רבים מאשר המית בחייו. הגיבור המתבודד בפתח המחזה, המרוכז בעצמו, השקוע בנשים עד כדי שכחת שמו,⁷² הופך לאחר מותו, לגיבור בעיני כל: והוא שפט את ישראל על-כורחו...

על כך נוסיף ונאמר:

מסתבר, כי גם במות שמשון – במחזה השלישי בטרילוגיה על דמות שמשון – נזקק העורך-המחבר לסממני הסטירה. וזאת – בדומה למה שמצאנו, בספרנו "הדרמה במקרא", בסיפור הולדת שמשון כדרמה במבנה קלימטי.⁷³

נמצא: כדרך הסטירה – על דרך הרמיזה בלבד – בחר הסטיריקון הישראלי להציג את שמשון כקריקטורה של דמות הגיבור המיתי המוכר למאזיניו.⁷⁴ בכך העצים את הנלעג בדמותו כ'שופט-מושיע' כושל.

72. יושם לב: בפתיחה אין שם שמשון נזכר אלא ושמה דלילה. גם בסיום – (ט"ז, לא) אין שמו נזכר אלא: ויקברו אותו... בקבר מנוח אביו.

73. ארט, שם, עמודים 147-152.

74. במעשה זה נעשה הסטיריקון שותף לתהליך הדה-מיתולוגיזציה של המקרא.

ראה יחזקאל קויפמן, ספר שופטים, ירושלים, 1962, עמ' 238; 243-244.

גרשון גלילי, שופטים, עולם התנ"ך, תל אביב 1994, עמ' 112.

זקוביץ, שם, עמ' 16; 236-238.

אמית, שם, עמ' 216.